

ALEKSANDRA BRZOSTEK-PRZYBYSZEWSKA ▶▶

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3909-4492>

Znikający autostopowicz „made in China”. Analiza wątku legendowego w perspektywie komparatystyki kulturowej

The story of vanishing hitchhiker “made in China”. Urban legend plot analysis in the perspective of comparative studies

Abstract

This article provides an urban legend plot analysis in the perspective of comparative studies on the example of a popular story of vanishing hitchhiker. A comparative analysis was conducted using the original versions of this legend in the United States and the variants appearing in mainland China. Research on the variability of this story was first carried out in the 1940s by American folklorists, Richard Beardsley and Rosalie Hankey, which constitute the foundation for further analysis of Eastern themes of this legend. The Chinese versions of the story analyzed in this article were collected on the basis of author's own field research, including ethnographic interviews and netnographic research. The field work was conducted in 2016–2018 in mainland China, with particular emphasis on Beijing, excluding special administrative regions of the People's Republic of China (Hong Kong and Macau) and Tibet.

Keywords: urban legends, Chinese modern folklore, vanishing hitchhiker, comparative studies, vernacular narratives

Исчезающий автостопщик «сделано в Китае». Анализ темы легенды в ракурсе культурологической компаративистики

Аннотация

В статье проводится анализ сюжета городской легенды в ракурсе сопоставительного исследования на примере популярной истории об исчезновении автостопщика. Сравнительный анализ был проведен с использованием оригинальных версий этой легенды в Соединенных Штатах и вариантов, появившихся в материковом Китае. Исследования вариативности этой истории впервые были проведены в 1940-х годах американскими фольклористами Ричардом Бердсли и Розали Хэнки, которые составляют основу для дальнейшего анализа восточных тем этой легенды. Китайские версии истории, проанализированные в этой статье, были собраны на основе собственных полевых исследований автора, включая этнографические интервью и нетнографические исследования. Полевые работы проводились в 2016–2018 гг. на материковой части Китая, с особым акцентом на Пекине, за исключением особых административных районов КНР (Гонконг и Макао) и Тибета.

Ключевые слова: городские легенды, современный китайский фольклор, исчезающий автостопщик, сравнительные исследования, народные нарративы

Wstęp

Ustna twórczość folklorystyczna i „fascynujące” wątki narracji miejskich, które niegdyś nazywane były „pogłoskami” czy też „nowinami”, a których treść wydawała się być bardziej lub mniej prawdziwa (czarna wołga porywająca dzieci czy wycinanie nerek w supermarketach), dzisiaj funkcjonują jako legendy miejskie. Jak słusznie zauważył Dionizjusz Czubała (2005): „występują w postaci krótkich komunikatów o zdarzeniach wyjątkowych. Mówią o przypadkach niby-prawdziwych, i choć narrator powołuje się na autorytet przyjaciela („słyszałem to od kolegi”) lub innych osób bliskich, to nie należą do faktów sprawdzonych i zweryfikowanych; są z reguły wymysłem i funkcjonują na prawach tekstów folklorystycznych”. Na gruncie europejskim, jak i amerykańskim, badania legend miejskich i ich ewolucji mają długą historię, gdy tym czasem studia nad tymi narracjami w Azji, a w szczególności w Chinach, należą do rzadkości. Tradycyjny folklor chiński został dobrze opisany nie tylko przez badaczy chińskich, ale także przez

badaczy z krajów zachodnich. Tego samego nie można jednak powiedzieć o folklorze współczesnym, który aż prosi się o uwagę po dramatycznych, izolujących Chiny na wiele lat, wydarzeniach rewolucji kulturalnej. Trudno będzie znaleźć tu opowieści o czarnej wołdze, złodziejach organów czy o misji na Marsa (Graliński 2012), ale można odszukać te o terapii krwią kurczaka (chiński: 鸡血疗法 pinyin: jī xuè liáofǎ), która była formą pseudomedycznej kuracji popularnej w Chinach właśnie w trakcie rewolucji kulturalnej, o pierogach z ludzkim mięsem czy o arbuzach, do których wstrzykiwany jest płyn z wirusem HIV lub o bananach zakażonych wirusem SARS. Legendy miejskie, jako część współczesnego folkloru miejskiego, są odpowiedzią na dzisiejszą sytuację ekonomiczną, społeczną czy polityczną kraju, w którym powstają. Yongyi Yue, w swoim artykule *Disciplinary Tradition, Everyday Life, and Childbirth Negotiation: The Past and Present of Chinese Urban Folklore Studies*, proponuje koncepcję folkloru miejskiego jako sposobu poznania i paradygmatu epistemologicznego (Yue, 2019). Podważa konwencjonalną koncepcję dyscypliny, która traktuje folklor miejski, w tym narracje społeczne, jako studium ludzi i ich praktyki w przestrzeni miejskiej, twierdząc, że folklor ten powinien przesunąć przedmiot swoich badań w kierunku integracji wsi z miastem i badać go jako dynamiczny proces społeczno-kulturowy w ramach nowoczesności. Jest to tym bardziej istotne, gdy weźmiemy pod uwagę fakt, iż współczesne Chiny stoją w obliczu rozległych migracji pracowniczych. I tak, ze względu na powszechny dostęp do nauki i techniki oraz dramatyczny wzrost mobilności społeczeństwa, zarówno w miastach, jak i na wsiach, ludzie doświadczają „codziennej rewolucji” (Zhou, 2017). Rozbieżność tematów, które pojawiają się w wątkach zachodnich i wschodnich szeroko rozumianych narracji charakterystycznych dla folkloru współczesnego, w tym folkloru miejskiego, takich jak legendy miejskie czy teorie spiskowe, wynika nie tylko z pochodzenia z różnych kręgów kulturowych, ale także z różnych systemów politycznych. Stanowią one okno do zrozumienia obaw i lęków współczesnego społeczeństwa chińskiego.

Znikający autostopowicz

Jedną z najbardziej popularnych narracji miejskich XX wieku, która odradza się po dziś dzień w coraz to nowych wariantach, jest wątek legendy

miejskiej o „znikającym autostopowiczu”¹. Upowszechnieniu tej legendy miejskiej przysłużył się Jan Harold Brunvand, amerykański folklorysta, który w 1981 roku opublikował książkę *The Vanishing Hitchhiker*, doszukując się istnienia tej opowieści już w latach 70. XIX wieku. Najbardziej powszechna wersja tej historii, bez względu na miejsce jej występowania, to ta, w której młody mężczyzna, późną porą, zabiera z drogi młodą autostopowiczkę, która, w zależności od wariantu, milczy przez całą drogę lub podaje adres, pod który chciałaby dojechać. Po dotarciu na miejsce dziewczyna znika bez śladu, a kierowca, po rozmowie z rodziną lub po własnych poszukiwaniach, dowiaduje się, że napotkana przez niego dziewczyna zmarła kilka lat temu.

Pierwsze badania nad wariantywnością „znikającego autostopowicza” zostały przeprowadzone w latach 40. XX wieku przez amerykańskich folklorystów, Richarda Beardsley’a i Rosalie Hankey. Ich badania opierały się na kolekcji ponad siedemdziesięciu opowieści zebranych z sześćdziesięciu różnych regionów Stanów Zjednoczonych. Pierwotnym założeniem folklorystów było powiązanie legendy z prawdziwym wydarzeniem, jednak próba ta skończyła się niepowodzeniem, a badacze zdecydowali się na poszukiwania „pierwowzoru” tej historii w tradycyjnych przekazach ludowych. Jednak i ta próba się nie powiodła, co doprowadziło do konkluzji, iż jest to opowieść współczesna, tj. produkt ostatnich dwudziestu lat (lata 20. XX wieku). Analizując zebrane przez siebie opowieści, Beardsley i Hankey (1942, s. 303–335) zaproponowali wydzielenie spośród nich czterech wariantów. W opowiadaniach w wersji A duch wsiada do samochodu, podaje adres i znika. Kierowca podejżdza pod wskazany adres, gdzie dowiaduje się, że pasażer nie żyje od kilku lat. Podany powyżej model zawiera historie, które Beardsley i Hankey uważają za najbliższe „pierwotnej” legendzie. W wariantcie B podróżny oferuje transport starszej kobiecie, która podczas podróży wygłasza proroctwo dotyczące katastrofy lub końca II wojny światowej, a następnie znika z samochodu. Podobnie jak w modelu A kierowca dowiaduje się, że kobieta zmarła jakiś czas temu. Model C dotyczy młodego mężczyzny, który tym razem spotyka dziewczynę na potańcówce i proponuje jej przejażdżkę; dziewczyna prosi o podwiezienie jej na cmentarz i znika. Kierowca dowiaduje się o śmierci pasażerki, odnajdując

¹ W języku angielskim: „Vanishing Hitchhiker”.

osobiste przedmioty pozostawione na jej grobie. W ostatnim już modelu – D, tajemniczej staruszce z koszem w ręku oferowany jest transport, a ta podczas podróży znika. Kierowca odkrywa, że jego pasażerka była hawajską boginią.

O ile model A, rzadziej B i C, wydają się być uniwersalne dla większości rejonów występowania opowieści (Stany Zjednoczone, Europa), o tyle model D jest charakterystyczny dla kultury hawajskiej i obszarów jej występowania, stąd też nie pojawia się ona ani w krajach europejskich ani azjatyckich. Ze względu na uwarunkowania kulturowe oraz zmienność i wariantywność występowania poszczególnych wątków legend miejskich, kultura azjatycka, w tym ze szczególnym uwzględnieniem kultura chińska, wykreowała swoje własne wersje „znikającego autostopowicza”.

Podróżujące duchy

Posługując się modelem klasyfikującym wariantywność legendy miejskiej, opracowanym przez Beardsley’a i Hankey, na terenie Chin kontynentalnych można wyróżnić przynajmniej dziewięć wątków legend miejskich, funkcjonujących w wielorakich wersjach, których motywem przewodnim jest podróż².

Pierwszy z zebranych wątków dotyczy ducha rowerzysty, który podąża za dwójką mężczyzn na motocyklu. Gdy dwóch młodzieńców wybiera się na motorze na karaoke, po wjechaniu na wiadukt dostrzegają, że równolegle z nimi jedzie na rowerze starszy mężczyzna. Mimo zwiększenia prędkości pojazdu i zmiany pasów, rowerzysta wciąż im towarzyszy, aż po chwili znika bez śladu.

Drugi wątek, podobnie jak poprzedni, zawiera element pościgu, jednak w tym przypadku następuje konfrontacja sił nadprzyrodzonych ze światem

² Powyższe dane zostały przedstawione na podstawie własnych badań netnograficznych oraz etnograficznych, w oparciu o przeprowadzone wywiady etnograficzne na terenie Chin kontynentalnych, ze szczególnym uwzględnieniem Pekinu, z pominięciem specjalnych regionów administracyjnych Chińskiej Republiki Ludowej (Hongkongu i Makau) oraz Tybetu. Badania zostały przeprowadzone w latach 2016-2018 w ramach pobytu na stypendium Instytutu Konfucjusza na studia magisterskie z języka chińskiego na Politechnice Pekińskiej. Materiał wywiadów znajduje się w trakcie opracowania na potrzeby przygotowanej pracy doktorskiej.

żywych. Młodą parę w środku nocy ściga stary samochód marki Yulon³, który przekracza możliwą do osiągnięcia przez siebie prędkość. Po chwili kilkakrotnie uderza w samochód pary, co powoduje zatrzymanie się obu pojazdów. Gdy kierowca atakowanego pojazdu wysiada, okazuje się, że oprawcy z Yulona to martwi mężczyzna i kobieta, którzy ociekają krwią, a ich oczy spowite są mgłą. Co więcej, kobieta trzyma w ręce zielony banknot mingbi⁴. Gdy do wydarzenia zostaje wezwana policja, wszystko znika bez śladu zanim ta zdąży pojawić się na miejscu. Okazuje się, że duch kobiety z Yulona miał być siostrą ojca pasażerki ściganego pojazdu.

Trzeci wątek dotyczy mnicha oraz kobiety w czerwieni. Tak jak i w pierwszej przytoczonej narracji, tak i tutaj wydarzenia dzieją się na moście w dzielnicy przemysłowej, gdzie do konfrontacji dochodzi między duchem zmarłej w wypadku kobiety a mnichem. Postacie walczą ze sobą, wstrzymując ruch na moście, a następnie znikają.

Czwarta narracja, chociaż dotyczy motywu drogi, nie jest związana z żadnym z pojazdów mechanicznych. Pojawia się w niej wątek przydrożnego ducha. Gdy nauczyciel i uczeń wracają kamienistą drogą do domu, dostrzegają na poboczu dziwny cień. Nauczyciel świadomy sytuacji informuje ucznia, że to duch i obaj ruszają dalej, nie oglądając się za siebie.

Nieco inaczej wygląda sytuacja w przypadku pozostałych wątków, które dotyczą podróżowania publicznym środkiem transportu. Można wyróżnić w nich kilka elementów wspólnych. Przynajmniej w większości akcja opowieści dzieje się późnym wieczorem, często około północy, oraz dotyczy ostatniego kursu autobusu na danej trasie. Główne postacie narracji, to najczęściej zmęczeni mężczyźni, wracający po pracy lub po szkole do domu, czasami w towarzystwie innych osób.

Pierwszy wątek dotyczy studenta, który, wracając ze szkoły w środku nocy z kilkoma innymi osobami, zauważa nocny autobus uniwersyteckiej linii 260, zatrzymujący się w stosunkowo krótkich odstępach czasu. Światła w autobusie są pogaszone i nikt z niego nie wychodzi. Gdy pojazd dojeżdża

³ Tajwański producent samochodów.

⁴ Mingbi (chiń.: 冥币 pinyin: míng bǐ), tzw. pieniądze zmarłych, rodzaj tradycyjnej ofiary dla zmarłych. Palone na cześć zmarłych podczas pogrzebów lub rocznic śmierci (także w święta tj. Święto Duchów czy Qingmingjie).

do studentów, kierowca odmawia im wstępu, informując tym samym, iż kurs ten nie przewozi ludzi. W ciągu kilku kolejnych dni pojawia się informacja o wypadku autobusu linii 260. Często przytacza się także datę wydarzenia, rok 1994 lub 1995, gdy opowiadający był na drugim roku studiów.

Kolejnym wariantem tej samej opowieści jest narracja o dwojce studentów wracających do domu, którym tym razem udaje się wsiąść do autobusu linii 260. Nie rozpoznają jednak kierowcy, a autobus przekracza dopuszczalną prędkość. Po kilku przystankach studenci decydują się opuścić pojazd, a autobus znika. Podobnie jak we wcześniej przytoczonej narracji nikt nie wie o opisywanym nocnym kursie, jednak w tym przypadku kurs ten nie jest powiązany z żadnym wypadkiem.

Pozostałe warianty odnoszą się do postaci, które trafiają na ostatni kurs autobusu, którego pasażerami są duchy, o których dowiadują się od towarzyszących im osób, występujących w narracjach w roli protagonisty. Co ciekawe, w dwóch wariantach kończy się to negatywnie dla samego bohatera. W pierwszej opowieści, gdy bohater wchodzi do autobusu, jest w nim niespotykane dużo osób, ale wszystkie dziwnie milczą. Gdy przysiada się do jednej z kobiet, ta informuje go, że jest to ostatni kurs zbłąkanych dusz. Młodzieniec nieskutecznie stara się uciec przez okno, kiedy okazuje się, że współpasażerka jest duchem, próbującym zatrzymać go w pojeździe. Podobnie wygląda akcja drugiej narracji, jednak w tej wersji młoda kobieta ucieka z autobusu, chwilę po tym, jak budzi się ze snu, w którym współpasażerowie zamieniają się w żywe trupy. Po ucieczce z autobusu łapie taksówkę, której kierowca zamienia się w upiora i porywa ją w dalszą podróż.

Znikający pasażer

Jak można zauważyć na powyższych przykładach, w badaniu chińskich legend miejskich da się wyróżnić dwa rodzaje narracji: te, w których występuje element nadnaturalny (najczęściej w postaci ducha), a główny bohater opowieści jest świadomy tej obecności, i te, w których tego elementu brak lub nie jest on przedstawiony wprost. Dla potrzeb porównawczych analizie zostaną poddane warianty „fantastyczne”, które wpisują się w schemat strukturalny amerykańskiej wersji „znikającego autostopowicza”, w którym występuje element nadprzyrodzony.

W chińskim odpowiedniku „Znikającego autostopowicza” można wyróżnić trzy warianty tego samego wątku. Na potrzeby badań przeprowadzonych w Chinach, w celu rozróżnienia wersji amerykańskiej i wersji chińskiej, przyjęto ogólną nazwę wątku „Znikający pasażer”, co też proponują w swoich artykułach Wang Jiewen (Wang, 2005) oraz Zhang Dunfu (Zhang, 2006).

Pewnej późnej nocy młody człowiek, najczęściej mężczyzna, wsiada do ostatniego autobusu z zamiarem powrotu do domu. W pojeździe znajduje się łącznie pięć osób: dwóch konduktorów, kierowca oraz starszy mężczyzna lub kobieta. Ze względu na późną porę autobus zatrzymuje się tylko na przystankach na żądanie. Na jednym z nich do pojazdu dosiada się jeden lub dwójka pasażerów, na których młody mężczyzna nie zwraca większej uwagi. Kiedy autobus dociera do następnego przystanku, siedzący przed nim starzec nagle odwraca głowę, oskarżając młodzieńca o kradzież, najczęściej portfela, zatrzymując tym samym pojazd i wysiadając wraz z mężczyzną. Po wyjściu z autobusu, starzec informuje młodego człowieka o ocaleniu mu życia, gdyż pozostała dwójka pasażerów, często ubrana w stroje dynastii Qing, to duchy. Następnego dnia lokalne media podają, iż wspomniany autobus nie zakończył swojego kursu. Dopiero kolejnego ranka pojazd zostaje odnaleziony na pustkowiu lub w starej dzielnicy przemysłowej. Kierowca i załoga autobusu giną w tajemniczych okolicznościach⁵ (Wang, 2005, s. 146–159).

Drugą wersją tego samego wątku jest narracja zasłyszana w Pekinie, pojawiająca się także online, która wprowadza do wcześniejszej historii nieco więcej szczegółów:

⁵ Tłumaczenie własne, transkrypcja w języku chińskim: „某市某路公交车，该车所经站点都比较荒凉。某天深夜，一位年青人乘该路末班车回家，当时车上一共有五个人：两名售票员，一名司机，他的前面还有一名乘客，一般足位老大爷。当时已经很晚了，几乎每站都没有人上车。然而，当公交车到达某一站点时，突然上来了一位或几位乘客，他（她）们坐在车的中部，这位年青人并没有太在意。车到下一站的时候，坐在他前面的那位老大爷忽然扭过头来与他争吵，说他是小偷，死拽活拽地把他拽下了车。刚一下车，老大爷就说他救了这位年青人的命。因为刚才上车的那些人都是些幽灵。第二天，当地某媒体报道，该路公交车昨天晚上没有进站，直到第二天上午，人们才在某荒野发现了这辆公交车，车上的司机与乘务员全部神秘地死掉了”。

14 listopada 1995 r.⁶, w ciemną i burzliwą noc, młody mężczyzna wsiadł do ostatniego autobusu linii numer 375⁷, jadącego do Parku Xiangshan w Pekinie, położonego w Dystrykcie Haidian. Krótco po tym, do autobusu, mimo niechęci kierowcy do zatrzymywania się w miejscu nieoznaczonym jako przystanek, wsiadło dwóch pasażerów. Pozostali podróżni byli zaskoczeni, widząc, iż wsiadający mają na sobie dość nietypowe odzienie, przypominające szaty z dynastii Qing⁸ i że w rzeczywistości byli to trzej mężczyźni – trzeci, wąty i blade, z długimi potarganymi włosami, wsparty na dwóch przybocznych kompanach. Twarze mężczyzn były białe jak śnieg, przez całą podróż nie odezwali się ani razu. Stopniowo autobus zaczął pustoszeć, aż tylko jedna starsza pani oraz młody człowiek pozostali w środku z tajemniczą trójką pasażerów. W pewnym momencie starsza kobieta oskarżyła młodego mężczyznę o kradzież portfela, doprowadzając tym samym do kłótni z młodzieńcem. Spór został rozwiązany, gdy staruszka nalegała, aby oboje wysiedli z autobusu i udali się na najbliższy posterunek policji. Gdy autobus się zatrzymał, a klócąc się para opuściła pojazd, młodzieniec zdenerwował się na swoją oskarżycielkę, zdając sobie sprawę, że właśnie stracił ostatni autobus, a w pobliżu nie było widać żadnego posterunku policji. Na szczęście dla młodego mężczyzny starsza kobieta dostrzegła coś, co zostało przez niego niezauważone. Oznajmiła mu, że owi trzej mężczyźni nie mieli nóg i najprawdopodobniej były to duchy⁹ (Guo, 2021).

W niektórych wersjach tej legendy można także znaleźć informację o zgłoszeniu zaginięcia autobusu, który został odnaleziony w oddalonym o kilka kilometrów od Parku Xiangshan miejscu, a wewnątrz znajdowały się trzy ciała w zaawansowanym stanie rozkładu – kierowcy, konduktora oraz jedno niezidentyfikowane ciało z długimi, zaniedbanymi włosami.

Trzeci z wariantów jest najbliższy wersji amerykańskiej (model A) wyróżnionemu przez wspomnianych wcześniej Richard’a Beardsley’a i Rosalie

⁶ Data jest zmienna, elementem stałym są lata 90. XX wieku, jednak najczęściej pojawia się data 14 listopada 1995 r. lub 12 kwietnia 1995 r. Często także podaje się rok 1993.

⁷ Numery są zmienne, do najczęściej spotykanych należą: 375, 302, 330.

⁸ Ostatnia dynastia cesarska Chin, panująca w latach 1644–1912, nazywana także dynastią mandżurską.

⁹ Przytoczono skróconą wersję internetową, tłumaczenie własne.

Hankey. W wariancie tym pojawia się postać taksówkarza, który podwozi czekającą na poboczu młodą kobietę.

Późną nocą pewien taksówkarz kończył właśnie pracę i wracał do domu, kiedy to młoda kobieta zatrzymała go, prosząc o kurs do miejscowego krematorium, domu pogrzebowego lub na cmentarz. Pasażerka zajęła miejsce z tyłu i milczała przez całą podróż, wzbudzając tym samym niepokój taksówkarza. Kiedy dotarli na miejsce, pasażerka wręczyła taksówkarzowi banknot o wartości 100 RMB, opłacając tym samym swój przejazd. Kiedy taksówkarz chciał wydać resztę, zorientował się, że młoda kobieta zniknęła. Po powrocie do domu taksówkarz zorientował się, iż wręczony mu banknot to 100 mingbi. Następnego dnia mężczyzna udaje się na miejsce, z którego wczoraj odbierał kobietę i po wypytaniu kilku nieznanym dowiaduje się, że kobieta zmarła miesiąc wcześniej w wypadku samochodowym¹⁰ (Wang, 2005, s. 147).

Analiza porównawcza

W przedstawionych powyżej wersjach należy zwrócić uwagę na dwa warianty narrację „o duchu w autobusie” oraz „o duchu w taksówce”. Mimo wyraźnych różnic, które można zauważyć między wersją amerykańską a chińską, jak np. środek transportu, płęć pasażera, czy przede wszystkim przebieg wydarzeń, funkcjonują one w Chinach jako tutejsza wersja „znikającego autostopowicza”. Wykorzystując rozróżnienie strukturalne zaproponowane przez Beardsley’ a i Hankey można przyjąć, iż opowieść „o duchu w taksówce”, a tym samym model A, jest bliższy amerykańskiej wersji tej legendy, co prowadzi do przypuszczenia, że jest ona jej zapożyczeniem. Druga wersja natomiast „o duchu w autobusie”, częściej pojawia się w podaniach ustnych

¹⁰ Tłumaczenie własne, transkrypcja w języku chińskim: „深夜，某出租车师傅正准备收工回家，忽然一名年轻的女子招手打车。该女子上车后坐在车的后座上，说要去当地的火葬场或者墓地或者殡仪馆。一路上，出租车师傅十分紧张，这名女乘客也一直没有说话，等到了目的地，这名女乘客拿出一张一百元的人民币付车费，当出租车师傅找出零钱，回头准备交给她时，发现这位女乘客已经不见了。回家后，出租车师傅整理一天的收入时，发现其中有一张一百元的冥币。第二天他又来到那名年轻女子上车的地方，向附近的人询问，才知道一个月前就在这里，有一位骑电动车的年轻的女子出车祸被轧死了”。

nizeli w wersji online¹¹ i jest chętnie powielana w Chinach kontynentalnych bez uwzględniania konkretnego rejonu jej pierwotnego występowania.

Zaproponowane wcześniej rozróżnienie w nazewnictwie omawianego wątku, a mianowicie „Znikający autostopowicz” dla wątku amerykańskiego i „Znikający pasażer” dla wątku chińskiego związane jest z cechami dystywnymi obu narracji, o czym wspomina także Wang Jiewen w swoim artykule *Duchy podróżujące samochodem: o współczesnych legendach miejskich i antylegendach* (Wang, 2005, s. 146), a także Zhang Dunfu w artykule *Znikający autostopowicz w chińskich i zachodnich legendach miejskich* (Zhang, 2006, s. 62).

W wersji „o duchu w autobusie” na ogół nie są przytaczane żadne konkretne cechy lub informacje o duchach w nim się pojawiających, takich jak płeć, wiek lub wygląd (wyjątek stanowi wersja pekińska, choć i w tym przypadku, jeśli już pojawia się opis wyglądu duchów, to zawsze noszą one szaty z dynastii Qing). Upiory te to przerażające i abstrakcyjne byty, których spotkanie wiąże się ze śmiercią. Zdaje się jednak, że w tym przypadku narracja ta ma na celu przestrzec potencjalnych pasażerów przed niematerialnymi bytami, które w kulturze chińskiej rozpoznaje się jako upiory lub tzw. jiangshi (chiński: 僵尸, pinyin: jiāngshī)¹², skaczące wampiry. Odmienne natomiast w wersji „o duchu w taksówce” pasażerami-duchami są na ogół młode i piękne kobiety.

Postacie kobiece, które w narracjach tych występują w rolach duchów, opisywane są zawsze jako atrakcyjne i młode, odziane w białe, czarne lub dwukolorowe suknie, które nie wpisują się w styl danej epoki bądź też w porę roku, np. biała zwiewna suknia zimą. Zwykle giną tragiczną śmiercią w wypadkach samochodowych, a ich dusze uwięzione są w miejscu zdarzenia, gdzie następnie zatrzymują taksówkarzy, celem odwiezienia ich do domu, na cmentarz czy do innego wybranego przez siebie miejsca, opłacając swój

¹¹ Narracja ta jest dość często powielana na anglojęzycznych stronach dotyczących azjatyckich legend miejskich, jednak jej popularność na chińskojęzycznych stronach jest zdecydowanie mniejsza, np.: <https://www.crunchypasta.com/2021/06/Bus-no-375-china.html>.

¹² W tradycyjnym folklorze chińskim przedstawiane zazwyczaj jako żywe trupy odziane w całun, przypominający oficjalne szaty dynastii Qing, skaczące z rozpostartymi ramionami. Żywią się energią życiową *qi* swoich ofiar, głównie w nocy, za dnia zaś chowają się w jaskiniach lub innych ustronnych i ciemnych miejscach.

przejazd. Tak też jest w przypadku przytoczonych wersji „znikającego pasażera” przez Zhang Dunfu, kiedy to napotkana przy drodze pasażerka prosi o transport pod wskazany przez nią adres, a następnie, po dojeździe do celu, wysiada z samochodu, opłacając swój przejazd, a taksówkarz, pytając, czy potrzebuje paragonu, zauważa, że kobiety już nie ma (Zhang, 2006, s. 66).

Wśród wielu zachodnich „samochodowych” narracji legendowych, takich jak „Znikający autostopowicz”, „Hak”, „Zabójca na tylnym siedzeniu” czy „Samochód śmierci”, możemy wyróżnić te, w których siły nadprzyrodzone mają życzliwy, neutralny lub śmiertelny stosunek do świata żywych. Duchy występujące we wspomnianych powyżej legendach miejskich często po prostu pojawiają się i znikają, zaznaczając tylko swoją obecność w świecie materialnym, innym razem zostawiają po sobie ślad, np. hak, lub manifestują swoją obecność poprzez charakterystyczny dźwięk, np. stukanie, czy drapanie. To, co wyróżnia chińskie wersje legendy o „Znikającym autostopowiczu” czy jak już zostało zaproponowane, „Znikającym pasażerze”, to ingerencja świata duchów w świat żywych, która zazwyczaj kończy się śmiercią co najmniej jednego pasażera lub wprowadza go w stan bliski obłądu. Duchy, w chińskich wierzeniach tradycyjnych, są bytami przerażającymi, upiorami, których obecność w świecie ludzi wiąże się ze zbliżającym się kresem życia, np. poprzez wysysanie energii życiowej *qi*. Można zatem założyć, iż stosunkowa niewielka popularność, w obiegu ustnym, legendy „o duchu w taksówce” jest związana z brakiem kulturowego zakorzenienia występujących w niej elementów nadprzyrodzonych z tradycyjnymi wierzeniami chińskimi. Duch jest piękną kobietą, która po chwili znika bez śladu, a nie jak w przypadku pozostałych przedstawionych chińskich legend miejskich, ingeruje w życie pasażera.

W chińskiej tradycji kulturowej, a zwłaszcza w kulturze miejskiej, nie przyjęło się także tzw. „jeżdżenie na gapę”, choć jest to spotykana forma podróżowania w rejonach wiejskich. Praktyka jednak obejmuje zapłatę za wykonany kurs, bez różnicy, czy jest to publiczny środek transportu, taksówka, czy przyjęta pomoc od nieznajomego. Co więcej, przy tak dobrze zorganizowanej infrastrukturze transportu miejskiego, tj. autobusy, metra, pociągi, kultura autostopowiczów nie miała w Chinach szans rozwoju. Sytuacja nieco inaczej wygląda w Ameryce, gdzie kultura autostopu jest przyjętą praktyką wśród młodszego, jak i starszego pokolenia. Początków

tej tak zwanej „podróży za jeden uśmiech” należałoby dopatrywać się już z początkiem masowej produkcji samochodów osobowych, czyli najpewniej w okolicach lat 20. XX wieku, na kiedy to przypada okres rozwoju takich firm motoryzacyjnych, jak chociażby amerykański Ford. Przyjmuje się, że pierwszą znaną nam relacją o autostopie opisał Tickner Edwardes w swojej książce *Lift-luck on southern roads* z 1910 roku. Opis ten został oparty na własnych doświadczeniach, tj. prawie 200 milowej podróży na rowerach, wozach, koniach, a nawet w samochodach. Z kolei inny pisarz, a także praktyk autostopowicz, John Schlebecker, stwierdził, że praktyka ta była „produktem amerykańskiego przemysłu motoryzacyjnego” (Schlebecker, 1958, s. 307). „W latach dwudziestych autostop dotarł do znacznie większej liczby odbiorców i ogromnie zyskał na popularności” (Compagni Portis, 2015, s. 25). Autostop stał się nie tylko nową formą transportu, ale także przygodą, która dość szybko została rozpropagowana przez media, dzięki którym znak kciuka w górę stał się symbolem „łapania stopa”. Przyczyniło się do tego amerykańskie czasopismo, „American Magazine”, które w 1925 roku opublikowało artykuł opisujący historię pewnego autostopowicza, który „stojąc przy drodze, kciukiem wskazywał kierunek swojej podróży” (Wickman, 2012). Jednak już pod koniec lat 30. XX wieku media zaczęły opisywać wydarzenia związane z nadużyciami, jakie miały miejsce w związku z tą relatywnie nową formą podróżowania. Doprowadziło to do upowszechnienia wizerunku „autostopowicza degenerata”, co z kolei mogło mieć wpływ na pojawienie się znanych nam legend miejskich o „znikającym autostopowiczu”, „Haku” itp. Jednak legendy te, to nie tylko narracje, a także teksty kultury, wykorzystywane i chętnie powielane w popkulturze za pomocą takich form jak film, muzyka czy literatura. Żeby wymienić choć kilka, tak dobrze zakorzenionych w amerykańskiej popkulturze: *Creepshow 2* (reż. Michael Gornick, 1987), *The Hitcher* (reż. Robert Harmon 1986) czy wątki legend miejskich wykorzystywanych w serialu *Supernatural* (reż. Eric Kripke, 2005–2020). I mimo iż kultura azjatycka, w tym chińska, także obfituje w filmy oparte na motywach legend miejskich, to tu zdecydowanie częściej będą one przybierały charakter horrorów lub opowieści grozy, gdyż będą się wiązały ze sferą duchową, a nie popkulturową omawianego zjawiska.

Podsumowanie

Tematyka amerykańskich legend miejskich dość często skupia się na relacjach, jakie panują w społeczeństwie, w tym stosunku społeczeństwa do nowych technologii, zmian cywilizacyjnych itp., stąd też dość często pojawiającymi się, a zarazem powracającymi wątkami będą te z „psem w mikrofalówce”, kradzieżą organów, krokodylem w kanałach czy zamrożonym ciałem Walta Disneya. Jednak, w przeciwieństwie do amerykańskich narracji, chińskie legendy miejskie są mocno powiązane z duchowością i czerpią swoją inspirację z tradycyjnych opowieści o duchach, a także z chińskiego folkloru tradycyjnego, sięgając po mity i wierzenia dawnych Chin.

Legenda miejska o „Znikającym autostopowiczu” niewątpliwie jest jednym z najbardziej rozpowszechnionych wątków, występujących niezależnie od regionu czy kręgu kulturowego. Przystosowuje się on do lokalnych uwarunkowań, wymieniając elementy składowe narracji, pozostawiając przy tym ogólny schemat fabularny. Można się jednak zastanawiać, czy na przykładzie przytoczonych w artykule chińskich wersji tego wątku dodanie takiego elementu jak mingbi, pieniędzy zmarłych, sugerując tym samym zapłatę za przejazd, legenda ta dorównuje popularnością innym narracjom miejskim występującym w Chinach, np. wątku o kobiecie w czerwieni czy o pierogach faszerowanych ludzkim mięsem. Niemniej jednak, niezależnie od wątku, tematyka legend miejskich jest ściśle związana z projekcją dysonansu poznawczego, będącego próbą interpretacji niespójnego obrazu świata, a także z próbą jego wyjaśnienia. Odzwierciedlają one bowiem niepokoje społeczne, uprzedzenia oraz stanowią potwierdzenie norm etycznych panujących w społeczeństwie. Nie bez powodu również większość z tych narracji zawiera element nadnaturalny w postaci ducha lub innego upiora, odwołując się tym samym do tradycyjnych wierzeń ludowych, co pozwala na uwiarygodnienie przekazywanej historii, a w ostateczności doprowadza do zakorzenienia wątku w świadomości kulturowej społeczeństwa i rozpowszechnienia go w obiegu ustnym. Dlatego też analiza występujących wersji narracji może być odpowiedzią na dzisiejszą sytuację ekonomiczną, społeczną czy polityczną kraju, w którym powstają, w tym przypadku Chińskiej Republiki Ludowej.

MGR ALEKSANDRA BRZOSTEK-PRZYBYSZEWSKA

Centrum Języka i Kultury Chińskiej
Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
ul. Fosa Staromiejska 3, 87-100 Toruń
aleksandra.brzostek@yahoo.com

Bibliografia

- Beardsley, R.K., Hankey, R. (1943). History of the Vanishing Hitchhiker. *California Folklore Quarterly*, 2(1), 13–25.
- Beardsley, R.K., Hankey, R. (1942). The Vanishing Hitchhiker. *California Folklore Quarterly*, 1(4), 303–335.
- Bloomfield F. (1989). *The Book of Chinese Beliefs*. Nowy Jork: Ballantine Books.
- Brunvand, J.H. (2012). *Encyclopedia of Urban Legends*, 2nd Edition [2 volumes]. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Brunvand, J.H. (1981). *The Vanishing Hitchhiker: American Urban Legends and Their Meanings*. Nowy Jork: Norton.
- Compagni Portis, J.A. (2015). *Thumbs Down: America and the Decline of Hitchhiking*. Wesleyan University [praca licencjacka]. Pobrane z: <https://digitalcollections.wesleyan.edu/object/ir-478>.
- Czubala, D. (1996). *Nasze mity współczesne*. Katowice: Fundacja dla Wspierania Śląskiej Humanistyki.
- Czubala, D. (2014). *Polskie legendy miejskie. Studium i materiały*. Katowice: Thesaurus.
- Czubala, D. (2005). *Wokół legendy miejskiej*. Bielsko-Biała: Wydawnictwo ATH.
- Graliński, F. (2012). *Znikająca nerka. Mały leksykon współczesnych legend miejskich*. Poznań: Media Rodzina.
- Schlebecker, J.D. (1958). An Informal History of Hitchhiking. *The Historian*, 20(3), 305–327.
- Wang Jiewen. (2005). Duchy podróżujące samochodem: o współczesnych legendach miejskich i antylegendach. *Studia folklorystyczne*, 4, 146–159. [王杰文《乘车出行的幽灵——关于“现代都市传说”与“反传说”》见载于《民俗研究》2005年第4期第146-159页].
- Yue Yongyi. (2019). Disciplinary Tradition, Everyday Life, and Childbirth Negotiation: The Past and Present of Chinese Urban Folklore Studies. W: Zhang Lijun, You Ziyang (red.). *Chinese Folklore Studies Today. Discourse and Practice* (27–61). Indiana University Press.
- Zhang Dunfu. (2006). Znikający autostopowicz w chińskich i zachodnich legendach miejskich. *Studia folklorystyczne*, 2, 61–76. [张敦福《消失的搭车客: 中西都市传说的一个类型》见载于《民俗研究》2006年第2期第61-76页].
- Zhou Xing. (2017). „Życiowa rewolucja” oraz kierunek chińskich studiów folklorystycznych. *Studia folklorystyczne*, 1, 5–18. [周星《‘生活革命’与中国民俗学的方向》见载于《民俗研究》2017年第1期第5-18页].

Źródła internetowe

- Guo, X. (2021, 9 kwietnia). *Tajemnicze zniknięcie pekińskiego autobusu nr 375, nadprzyrodzone morderstwo, które wstrząsnęło Chinami*. Sound of Hope. Pobrane z: <https://www.soundofhope.org/post/492431>. [郭晓 (2021.4.9) 《北京375路公交车神秘失踪 震惊中国的灵异杀人事件》].
- Viru chauhan. (2021, 9 lipca). *Autobus nr 375 Chiny | Północny autobus 375 Pekin. Prawdziwa opowieść grozy*. Pobrane z: <https://www.crunchypasta.com/2021/06/Bus-no-375-china.html>. [*The Bus No 375 China | The Midnight Bus 375 Beijing The Real Horror Story*].
- Wickman, F. (2012). *Digit To Ride. How sticking your thumb out became a universal gesture for hitchhiking*. Pobrane z: <https://slate.com/human-interest/2012/06/ray-dolin-shot-while-hitchhiking-why-do-hitchhikers-stick-out-their-thumb.html>.